

УДК 378-051:316.752

DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.93.10>**С. В. Стеблюк**

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри фізичної терапії,
реабілітації, спеціальної та інклюзивної освіти
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розкривається проблема формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах університету. Підкреслено, що означена проблема розглядається різними галузями наук, однак автором вона вивчається у контексті педагогічних досліджень. Визначено, що в основі підготовки майбутнього фахівця за різними галузями лежить компетентнісний підхід, складовими якого є комбінація знань, умінь, навичок, поглядів, цінностей, що сприяють соціалізації особистості. Таким чином, цей підхід дає можливість здійснювати наскрізне виховання у процесі академічної освіти. Метою статті є визначення шляхів формування ціннісних орієнтацій у процесі викладання дисциплін педагогічного циклу в умовах університетської освіти. Сформульовано її актуальність: сьогодні відбувається трансформація цінностей, основу яких складає національно-патріотичне почуття, гордість за свій народ, його боротьба за свободу й незалежність.

Здійснено аналіз наукових підходів щодо формулювання поняття «ціннісні орієнтації», їх видів в освітній галузі. Сфокусована увага на національно-патріотичному вихованні, розвиткові громадянської компетентності. Окреслено зміст морально-етичних цінностей, що рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи, і містять 24 риси і чесноти, які визнали пріоритетними понад 50 країн світу: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність та інші.

Авторське дослідження проблеми щодо формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах університету включало два взаємопов'язані аспекти: з'ясування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти та визначення шляхів їх формування у процесі викладання педагогічних дисциплін.

Поняття «ціннісні орієнтації в умовах університетської освіти» автором сформульовано як сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, професійних знань, умінь й навичок, практичного досвіду в системі компетентнісної освіти. Методи наукового дослідження – анкетування, усне опитування – дали можливість з'ясувати пріоритети цінностей особистості юнацького віку. Запропоновано модель формування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти, що включає два взаємопов'язаних блоки. Перший блок моделі передбачає володіння компетенціями з різних галузей наук, що забезпечить міждисциплінарні зв'язки у процесі викладання педагогічних дисциплін. Другий блок охоплює комплекс демократичних й морально-етичних цінностей з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. Розкрито роль лекційно-практичних занять та позааудиторної роботи у практиці реалізації наскрізного виховання студентської молоді, що дало можливість визначити шляхи формування ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: компетентнісний підхід, наскрізне виховання, національно-патріотичне виховання, морально-етичні цінності, лекційно-практичні заняття, позааудиторна робота.

Постановка проблеми. Європейський вектор розвитку педагогічної освіти в Україні змінив пріоритети у підготовці майбутніх фахівців за усіма галузями. Освітня діяльність у закладах вищої освіти спрямована на формування складових професійної компетентності – інтегральної, загальних та спеціальних.

Формулювання поняття «компетентність» відповідно до Закону України «Про освіту» включає динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну/або подальшу навчальну діяльність (Розділ 1, ст. 1, п. 15) [6]. Отже, набуті компетенції з основ наук

для здобувачів вищої освіти стають підґрунтям для формування ціннісних орієнтирів.

Сьогодні дослідження проблеми розвитку цілісної особистості є вкрай важливою. У студентської молоді формуються демократичні цінності на основі патріотичних почуттів, морально-етичних вчинків українського народу під час військової агресії росії проти України. Відбувається трансформація цінностей, основу яких складає національно-патріотичне почуття, гордість за свій народ, його боротьбу за свободу й незалежність.

Зважаючи на це, дослідження проблеми щодо формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах університету є актуальним й на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді знайшло своє відображення у працях учених: філософів, педагогів, культурологів та інших. Нами розглядається означена проблема у контексті педагогічних досліджень.

За словником-довідником з професійної педагогіки, ціннісні орієнтації – (в соціальній педагогіці, психології – моральні, політичні, естетичні, ідеологічні та ін.) – основи визначень та оцінок людиною соціального оточення, дійсності, що дають можливість орієнтуватися. В основі моральних ціннісних орієнтацій особистості лежать загальнолюдські цінності, моральні норми, вироблені та засвоєні людством [10, с. 201]. Єдиної класифікації цінностей не спостерігається; ми акцентуємо увагу на демократичних, морально-етичних та професійних.

Аналізуючи дослідження вчених із проблеми, сфокусуємо увагу, в першу чергу, на формуванні у здобувачів вищої освіти громадянської компетентності. Майбутні фахівці впровадять свою діяльність у різних галузях, проте об'єднує їх сформована позиція громадянина України, патріота, творця майбутнього своєї нації. Л. Вікторова зазначає, що національно-патріотичне виховання молоді є одним із найважливіших складників національної безпеки [4, с. 225]. Глибокий зміст цієї тези дає можливість замислитися над особливостями виховання студентської молоді.

Стратегія національно-патріотичного виховання визначає цей напрям як один із пріоритетних діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей [11].

Національно-патріотичне виховання охоплює низку складових, з-поміж яких оволодіння державною мовою, що є важливим об'єднуючим чинником української нації. За словами В. Кульчицького, завдяки знанню мови усвідомлюється зв'язок із традиціями свого народу, глибшає розуміння історії рідного краю, розкривається зміст духовної культури соціуму [7]. Мова йде про розвиток рідномовної компетенції з метою самоутвердження та самовизначення особистості.

Методичні рекомендації щодо змісту національно-патріотичного виховання у контексті сучасних викликів сформульовані у дослідженні Н. Бондаренко, С. Косянчук. Ученими визначено шляхи піднесення ефективності національно-па-

тріотичного виховання, актуалізовано педагогічну спадщину, з'ясовано ключові поняття, виокремлено й висвітлено ціннісний аспект проблеми [2].

О. Шолох наголошує на ролі особистості у цьому процесі, ціннісного ставлення до суспільства і держави, до себе і людей, до природи, праці та мистецтва, що має виявлятися в особистісному зростанні кожного, становленні громадянина України, здатного виявляти національну гідність, успішно реалізовуватися носієм духовної культури, яка включає: моральну культуру, культуру спілкування, національну культуру, християнську морально-етичну культуру, правову культуру, економічну культуру, політичну культуру, художньо-естетичну культуру, родинно-побутову культуру й інтелектуальну культуру [12, с. 224].

Р. Вдовиченко, Н. Михальченко вказують на необхідність створити таку систему цінностей, яка стала б орієнтиром у вихованні молодого покоління. Важливим критерієм в цій системі є духовність людини, а саме: втілення в її світоглядних орієнтаціях сподівань, прагнень, ідеалів, духу народу, нації, що визначає спрямованість особистісних потреб і зумовлює її провідний життєвий вибір, свідоме сприйняття гуманістичного шансу мети людської життєдіяльності [3, с. 49].

Основою формування світогляду сучасної молоді, на думку О. Блискун, є соціальні цінності – узагальнені уявлення про мету і норми поведінки. Ціннісні орієнтації молоді формуються в процесі соціалізації під час засвоєння нових знань та соціально-психологічного досвіду і виявляються у цілях, інтересах, переконаннях, спілкуванні і діяльності особистості [1, с. 28].

З-поміж цінностей важливе місце займають морально-етичні, що рекомендовані Європейським парламентом та Радою Європи, і містять 24 риси і чесноти, що їх визнали пріоритетними понад 50 країн світу. Це: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність, енергійність, любов, доброта, соціальний і емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, гумор і віра (Концепція Нової української школи) [9, с. 55].

О. Воробйова акцентує увагу на становленні внутрішньої установки ведення здорового способу життя. Головним завданням, на думку дослідниці, є змінення негативних тенденцій в поведінці особистості щодо збереження власного здоров'я, культивування та зміцнення мотивів, що заохочують до занять фізичною культурою та спортом [5].

Можемо констатувати той факт, що формування ціннісних орієнтацій в умовах університетської освіти є питанням багатоаспектним й водночас комплексним.

Мета статті – визначення шляхів формування ціннісних орієнтацій у процесі викладання дисциплін педагогічного циклу в умовах університетської освіти.

Виклад основного матеріалу. Наше дослідження проблеми щодо формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах університету включало два взаємопов'язані аспекти: з'ясування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти та визначення шляхів їх формування у процесі викладання педагогічних дисциплін.

Поняття «ціннісні орієнтації в умовах університетської освіти» нами формулюється як сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, професійних знань, умінь й навичок, практичного досвіду, цінностей у системі компетентнісної освіти. Методи наукового дослідження – анкетування, усне опитування – дали можливість з'ясувати пріоритети у цінностях людини юнацького віку.

Анкетування студентів «Ціннісні орієнтації» за М. Рокичем [8] показало, що серед термінальних цінностей у порядку значимості такі: здоров'я (фізичне та психічне), активне діяльне життя, суспільне визнання та інші. 3-поміж інструментальних цінностей пріоритети надані наступним: освіченість, відповідальність, розвинена воля, раціоналізм. Усне опитування, що включало питання – яка цінність суспільного життя – дали однозначну відповідь: перемога України у війні та прагнення до свободи.

Педагогічні дисципліни у закладі вищої освіти («Педагогіка й психологія», «Педагогіка вищої школи», «Педагогіка та психологія вищої школи») побудовані на компетентнісному підході, особистісно орієнтованій та інтегрованій моделях викладання. Зрозуміло, що теорія виховання є складовою педагогіки, однак у дослідженні мова йтиме про наскрізне виховання цінностей. Нами запропонована модель формування ціннісних орієнтацій у здобувачів вищої освіти, що включає два взаємопов'язаних блоки.

Перший блок моделі передбачає володіння компетенціями з різних галузей наук, що забезпечить міждисциплінарні зв'язки у процесі викладання педагогічних дисциплін.

Другий блок охоплює комплекс демократичних й морально-етичних цінностей з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності.

Перший блок моделі є вкрай важливим. Зміст лекційно-практичних занять, їх структурованість (з елементами міркування, дискусії) повинні бути спрямовані на розвиток компетентного фахівця із сформованими цінностями. Окрім визначених педагогікою вимог до змісту лекційного матеріалу, нами акцентується увага й на таких: а) інтегроване спрямування; б) мотиваційна обґрунтованість та практична доцільність; в) академічно-виховна єдність.

Підкреслимо, що зміст лекційного заняття, риторична здатність передачі інформації, застосування вербальних та невербальних засобів комунікації характеризують особистість науково-педагогічного працівника. Володіння ним педагогічною майстерністю у процесі викладання, культурою українського мовлення, професійною компетентністю, наявністю особистісних якостей є визначальними у сучасному освітньому просторі.

Традиційні та інноваційні методи навчання уможливають науково-педагогічному працівнику встановити суб'єкт-суб'єктні відносини, формувати такі цінності, як: відповідальність за обрану професійну діяльність, працьовитість, здатність до самоаналізу та інші.

Практичні заняття повинні передбачати застосування інноваційних методів навчання: моделювання педагогічних ситуацій, розв'язок педагогічних задач, дискусії, педагогічні дебати, проекти, ділові ігри тощо. Вони сприяють розвитку професійного мовлення, програмуванню мовленнєвої та професійної поведінки, формуванню морально-етичних цінностей, набуттю навичок самостійності, самоаналізу, впевненості у своїх рішеннях.

У процесі дослідження нами розроблено алгоритм їх застосування. Окремі із них.

Моделювання. Змоделюйте план змісту розділу «Теорія виховання», враховуючи компетентнісний підхід в освітньому процесі.

Педагогічна ситуація. До Вас звернулися вчителі ЗЗСО із проханням підготовки виступу перед школярами про здоровий спосіб життя. Які дидактичні принципи Ви застосуєте у побудові публічного виступу?

Дискусії. Скласти план дискусії й презентувати її на тему «Роль педагогіки у діяльності фахівця-реабілітолога» («Симптоматична поведінка дитини з ООП. Як її подолати?», «Професійне спілкування фахівця», «Міжособистісний комунікативний простір» та інші).

Ділові ігри. Ви фахівець за своєю спеціальністю, однак Вас попросили розказати, як подолати конфлікт між керівником й працівником. Тема конфлікту: надмірна принциповість до одного із працівників. Знайдіть шлях вирішення конфлікту через діалог.

З метою формування культури усного професійного мовлення рекомендуємо застосування прийомів: «вільний мікрофон», «моя позиція», «педагогічний дайджест» та інші. Вони спрямовані на особистісний розвиток студента, проектування поведінки у соціумі тощо.

Реалізація другого блоку забезпечується практичною підготовкою здобувача вищої освіти. Діяльність у мікроколективі впливає на формування таких якостей, як: лідерство, цілеспрямованість, чесність, працьовитість, пунктуальність. Проте вкрай важливо дотримуватися поетапної

підготовки, що здійснюється у процесі практичних занять та власне практики за майбутньою професійною діяльністю. Практичні заняття в умовах технологізації освітнього процесу, штучного інтелекту набувають нового змісту; комп'ютерні технології надають можливості конструювати різні ситуації й здійснити самоаналіз їх вирішення. Здобувачі вищої освіти мають можливість взяти участь в онлайн-заняттях, прослуховувати й аналізувати вебінари, рекомендації фахівців-практик, виконувати самостійні дослідження із використанням цифрового контенту. Це допоможе їм визначити власну траєкторію своєї майбутньої професійної діяльності.

Нами акцентується увага й на ролі позааудиторної роботи у закладі вищої освіти. Форми її діяльності: активні наукові дослідження за напрямом підготовки у рамках гурткової роботи, патріотичні флешмоби, волонтерство, зустрічі із стейкхолдерами, стартапи – стали пріоритетами сучасної студентської молоді й спрямовані на соціалізацію особистості.

Важливою є думка про те, що результатом соціалізації студентської молоді є: вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісні орієнтації, формування життєвого ідеалу; засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій; формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної поведінки; опанування професійною діяльністю та формами ділового спілкування [13, с. 269].

Час, в якому зараз знаходиться наша держава, вимагає нових підходів в освітній галузі, що спрямовані на формування компетентного фахівця, патріота, громадянина України, який поцінує свою національну ідентичність, європейські цінності. Заклад вищої освіти є тією важливою інституцією, який здатний виконати завдання, поставлені Українською державою.

Висновки. Таким чином, розглянуто проблему формування ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах університету. Закцентовано увагу на ролі лекційно-практичних занять, позааудиторної роботи у формуванні майбутнього фахівця нового покоління. Окреслено застосування окремих інноваційних методів навчання, що спрямовані на розвиток цілісної особистості, компетентної із сформованими демократичними та морально-етичними цінностями.

Список використаної літератури:

1. Блискун О. Дослідження проблем сучасної молоді: соціологічні та психологічні аспекти. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Т. IX, Випуск 13, 2020. С. 26-37.

2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
3. Вдовиченко Р., Михальченко Н. Формування ціннісних орієнтацій студентської молоді через компетентнісний підхід у вихованні особистості. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомилинського*. № 2 (65), травень 2019, С. 47-51. DOI: 13.33310/2518-7813-2019-65-2-47-51
4. Вікторова Л. Національно-патріотичне виховання студентської молоді засобами освітнього процесу у вимірах сучасності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, (2), 2022. С. 221–227.
5. Воробйова О. М. Формування важливих ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 918-920.
6. Закон України. «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Кульчицький В. І. Проблема рідномовної компетенції в структурі духовно-практичної діяльності особистості. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 59. С. 68–71.
8. Методика «Ціннісні орієнтації Рокича». URL: http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm
9. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
10. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. Одеса: Пальміра, 2006. 221 с.
11. Стратегія національно-патріотичного виховання. Затверджено Указом Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20286/2019#Text
12. Шолох О. Формування морально-духовних цінностей майбутніх психологів у процесі фахової підготовки. *Вісник післядипломної освіти*. Випуск 6 (35). Серія «Педагогічні науки», 2018. С. 217-229. DOI 10.32405/2218-7650-2018-6(35)-217-230
13. Язловецька О. Соціалізація та виховання студентської молоді у ВНЗ. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Педагогічні науки. 2012. Вип. 107(2). С. 260-270.

Stebliuk S. Formation of value orientations of students of higher education in university conditions

The article reveals the problem of formation of value orientations of higher education students in university conditions. It is emphasized that this problem is considered by various branches of science, but the author studies it in the context of pedagogical research. It was determined that the basis of training of a future specialist in various fields is a competence approach, the components of which are a combination of knowledge, abilities, skills, views, and values that contribute to the socialization of the individual. Thus, this approach made it possible to carry out end-to-end education in the process of academic education. The purpose of the article is to determine the ways of forming value guidelines in the process of teaching the disciplines of the pedagogical cycle in the conditions of university education. Its relevance is formulated: today there is a transformation of values, the basis of which is a national-patriotic feeling, pride for one's people, their struggle for freedom and independence.

An analysis of scientific approaches to the formulation of the concept of "value orientations" and their types in the field of education was carried out. The attention was focused on national-patriotic education, development of civic competence. The content of moral and ethical values recommended by the European Parliament and the Council of Europe is outlined, and includes 24 traits and virtues that have been recognized as priorities by more than 50 countries of the world: creativity, curiosity, critical thinking, love of learning, wisdom, courage, perseverance, honesty and ot.

The author's study of the problem of the formation of value orientations of students of higher education in university conditions included two interrelated aspects: clarifying the value orientations of students of higher education and determining the ways of their formation in the process of teaching pedagogical disciplines. The concept of "value orientations in the conditions of university education" is formulated as a set of hierarchically interconnected values, professional knowledge, abilities and skills, practical experience in the system of competence education. The methods of scientific research – questionnaires, interviews – made it possible to find out the priorities in the values of a person of youthful age. A model of the formation of value orientations among students of higher education is offered, which includes two interrelated blocks. The first block of the model provides for the possession of competencies from various branches of science, which will ensure interdisciplinary connections in the process of teaching pedagogical disciplines. The second block covers a complex of general democratic and moral and ethical values, taking into account the specifics of future professional activity. The role of lecture-practical classes and extracurricular work in the practice of implementation of end-to-end education of student youth was revealed, which made it possible to determine the ways of forming value orientations.

Key words: *competence approach, end-to-end education, national-patriotic education, moral and ethical values, lecture-practical classes, extracurricular work.*